

Hadislere Göre Kusmanın Abdeste Etkisi

Hüseyin KAHRAMAN

Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

huskahraman@hotmail.com

Özet

Abdest, dinî bir temizliktir. Bu temizlik, el-Mâide Suresi 5/6'da emredilmiştir. Bu âyet aynı zamanda abdestin, farzlarına da işâret etmektedir. Ancak bu konu mezhepler arasında ihtilâfıdır. Abdesti bozan şeyler konusunda da ihtilâf vardır. Bu ihtilâflardan biri de kusmadır. Bu konuda üç farklı görüş ortaya konmuştur. Makâlede bu görüşler ve dayandıkları deliller üzerinde durulacaktır.

Abstract

The Influence of Vomiting on Ablution according to Hadiths

The ablution is religious cleanliness. This cleanliness is commanded in Surah el-Maida 5/6 in the Quran. This verse, at the same time, indicates the ablution's obligations. But the juristic schools differ in these obligations. There are some differences between schools also in which cancels the ablution. One of these differences is vomiting. There is three different views in this subject. This study contains a critique of these views and the proofs they are based on.

Anahtar Kelimeler: Fikhî Hadis, Kusma, Abdest.

Key Words: Juristic Hadith, Vomiting, Ablution.

I. GİRİŞ

Abdest; başta namaz olmak üzere bazı ibadetlerin yerine getirilmesinden önce yapılan ve kendisi de başlı başına ibadet hükmünde olan dinî temizliktir.¹ Bu temizlik, Kur'ân'da "Ey iman edenler! Namaza kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın."² âyetiyle emredilmiştir. Bu âyet aynı zamanda abdestin farzlarına da işaret etmektedir. Bazı mezhepler abdestin farzlarını âyette ifade edilen bu fiillerden ibaret kabul ederken bazıları bunlara niyet, tertip, uzuvların peş peşe yıkanması ve yıkama esnasında uzuvların ovulması gibi hususlardan bir veya birkaçını da ilâve etmişlerdir.

Benzer ihtilâflar abdesti bozan hususlar için de geçerlidir. Buna göre idrâr ve dışkı yollarından bir şey çıkması; cinsi münâsebet; şuurun kontrolüne engel olan bayılma, delirme, sarhoş olma ve uyku hallerinin abdesti bozduğunda ittifâk vardır. Ancak meselâ vücudun her hangi bir yerinden kan, irin ve cerehât gibi bir sıvının çıkıp akması, namazda kahkaha ile gülmek, karşı cinsten birine temâs ve cinsel organına dokunma gibi hususların abdesti bozup bozmadığında ihtilâf edilmiştir.³

Abdeste etkisinde ihtilâf edilen hususlardan biri de mideden ağza az miktarda bir şeyin gelmesi (القلس)⁴ veya bunun tekerrürü ve çoğalmasındır (kusma = القيء). Makâlede özellikle, bu ihtilâflı konu hakkında rivâyet edilen hadisler ve bunların tenkidi üzerinde durulacaktır. Ancak bu rivâyetler, kusmanın abdeste etkisi konusunda ortaya konan görüşlerle bağlantılı olarak takdim edilecek, ayrıca konunun bütünlük arz etmesi açısından bu hususta kullanılan diğer delillere de değinilecektir.

1 Abdest ve abdestle ilgili konular hakkında geniş bilgi için bkz. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihâli*, İstanbul 1991, s. 138-163; Abdülkadir Şener, "Abdest", *DİA*, I, 68-70.

2 el-Mâide 5/6. Âyet meâllerinde Türkiye Diyânet Vakfı tarafından hazırlanan *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* isimli çalışma esas alınmıştır.

3 Bu hususlardan her biri müstakil bir makâlede ele alınmaya çalışılacaktır.

4 "القلس" kelimesi "kusmadan farklı olarak, az miktarda yiyecek veya içeceğin mideden çıkarak ağza gelmesidir" şeklinde tarif edilir. Fakat Türkçede bu durumun "kusma" dışında özel bir karşılığı yoktur. Ayrıca "kales" kelimesine, yiyecek ve içeceklerden ayrı olarak midenin sindirim için salgıladığı özsu veya asit mânâsı da verilebilir. Bu muhtemelen, tıpta "reflü" denilen şey olmalıdır. Türkçe karşılık bulma problemi, daha sonra geleceği üzere "الدسعة" (des'a) kelimesi için de geçerlidir.

II. Kusmanın Abdesti Bozup Bozmadığına Dair Görüşler, Delilleri ve Tenkidi

Bu konudaki ihtilâf temel olarak, abdesti bozan hususlar kapsamında değerlendirilen necâsetin, insandan sâdir olan kısmı ile ilgili farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifade ile tartışma, necâsetin bizzat kendisinin mi yoksa çıktığı yerin mi dikkate alınacağı hususu ile ilgilidir. İnsandan sâdir olan tükürük, sümük, nefes, geçirme gibi şeylerin necis olmadığı ve abdesti gerektirmediğinde ittifâk vardır. Bunlar dışında kalan idrâr, dışkı, kan, irin, cerahat, kusmuk gibi şeylerin necis olduğunda da mezhepler görüş birliğine varmıştır. Buna göre; vücuduna veya elbisesine bu gibi ifrazattan bulaşan bir kişi, bunları yıkayıp temizlemeden namaz kılamaz. Necis olan bu şeyler içinde idrâr ve dışkının vücuttan çıkması durumunda abdestin bozulacağı konusunda da ittifâk vardır. Fakat vücudundan kan ve irin gibi bir şey çıkan veya kusan birinin abdest almak zorunda olup olmadığı hususunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu çerçevede, kusmanın abdeste etkisine dair görüşleri üç temel gruba ayırmak mümkün görünmektedir:

A. "Kusmak Abdesti Bozar" Görüşü ve Delilleri

Tâbiîn ulemâsından Atâ b. Ebî Rabâh'a (114/732) göre kusma mutlak olarak yani ister az (kales) isterse çok (kay) olsun abdesti bozar. Atâ, mideden ayrılarak geri gelen şeyin yemek borusuna ve hatta boğaza ulaşmasının abdesti bozmayacağı kanaatinde. Zira bu konuda ölçü, mideden ayrılan şeyin ağza kadar gelmesidir. Bir başka tâbiî âlim Katâde (118/736) de aynı kanaattedir.⁵

Hanefiyye'den İmâm Züfer b. Hüzeyl'e (158/775) göre de kusmak mutlak olarak abdesti bozar. Yani kusma neticesinde çıkan şeyin az veya çok olması durumu değiştirmez; böyle bir şeye maruz kalan kişinin her hal ü kârda abdest alması gerekir.⁶ İmâm Züfer'e göre necis şeyin vücuttan dışarı çıkması "hades" yani "abdestin bozulması" şeklinde isimlendirilir ve bu durum kusma için de geçerlidir. Bu sebeple miktarı dikkate alınmaz. Hanefi ulemâya göre İmâm Züfer bu konuda "القس حدث" (Mideden ağza bir şeyin gelmesi hadestir) hadisini delil olarak zikretmekte ve bunun mutlak ifadesiyle amel etmektedir.⁷

⁵ Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-Sanânî, *el-Musannef*, tkh. Habîburrahmân el-Azamî, Beyrut 1403, I, 136.

⁶ Bkz. Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Beyrut 1406, I, 74; Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, Beyrut 1982, I, 26; Merğînânî, Ali b. Ebî Bekir, *el-Hidâye Şerhu'l-Bidâye*, Beyrut trs., I, 14.

⁷ Bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 26; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 14.

İmâm Züfer'in bu yaklaşımını nakleden Hanefî müellifler, onun delil olarak kullandığı bu hadisi doğrudan "قوله عليه الصلاة والسلام" şeklinde verdikleri için senedi hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir. Görebildiğimiz kadarıyla bu ifade, meşhur hadis kitapları içinde sadece Darekutnî'nin (385/995) *Sünen*'inde yer almaktadır. Müellifin bu hadisi naklettiği sened "Ahmed b. Muhammed b. Said ← Ahmed b. Abdirrahman b. Serrâc ve el-Hasan b. Ali b. Bezî' ← Hafs el-Ferrâ' ← Sevvâr b. Mus'ab ← Zeyd b. Ali ← Babası (Ali b. Hüseyin) ← Dedesi (Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib) ← Hz. Peygamber" şeklindedir. Dârekutnî, metnin hemen arkasından "Sevvâr b. Mus'ab, metrûktur. Ayrıca bu hadisi Zeyd b. Ali'den, Mus'ab'dan başka hiç kimse nakletmemiştir" şeklinde bir bilgi verir.⁸ Bu bağlamda, Hanefî âlim Serahsî'nin (490/1096), İmâm Züfer'e izâfe ile naklettiği bu ifadeyi hadis olarak değil "genel prensip" şeklinde verip "ثبت من أصلنا أن الفس حدث" (Bizim temel prensiplerimize göre asıl olan şudur ki, bir şeyin mideden ağza geri gelmesi hadestir) demesi⁹ de dikkat çekicidir. Bu durum, mezkûr ifadenin Hz. Peygamber'e ait bir hadis olmadığına delâlet edebilir.

Atâ b. Ebî Rabâh, Katâde ve İmâm Züfer dışında kusmanın mutlak olarak abdesti bozacağı kanaatinde olan yoktur. Zira böyle bir şeyin abdeste etkisini kabul edenler, mideden gelen şeylerin ağız dolduracak kadar çok olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

B. "Kusma Ağız Dolusu Olursa Abdesti Bozar" Görüşü ve Delilleri

Hanefiler ve Hanbelîlere göre, insan vücudu ile ilgili olup abdesti bozan necâset konusunda bu necis şeylerin bizzat kendilerine itibâr edilir; yani doğrudan bunlar dikkate alınır. Dolayısıyla bu gibi şeyler vücuttan çıktığında abdest bozulmuş olur. Buna göre ister mutat yollarından yani ön ve arkasından çıkan idrâr, dışkı, menî, mezî ve vedî; hayız, nifâs veya istihâza kanı olsun isterse bu yollar dışında meselâ ağız veya burun gibi vücûdun herhangi bir yerinden çıkan kan, irin, cerahat veya kusma olsun yaşayan bir insandan sâdır olan şeyler necistir ve dolayısıyla abdesti bozar. Bunlardan birine maruz kalan kişi, eğer elbisesine veya vücuduna bulaşmış bu gibi şeyler varsa öncelikle bunları yıkar ve daha sonra abdest alarak namazını kılar.¹⁰ Ancak özellikle kan, kan hükmünde

⁸ Bkz. Dârekutnî, Ali b. Ömer, Sünen, thk. Abdullah Hâşim, Beyrut 1966, I, 155. Kûfeli bir râvî olan Sevvâr b. Mus'ab (170/787?), gerçekten de münekkîdlerin eleştirilerine hedef olmuş; "münkerü'l-hadis, değeri yok, metrûk, güvenilir değil" gibi lafızlarla cerhedilmiştir. Bu râvî hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, Beyrut 1995, III, 343).

⁹ Bkz. *el-Mebsût*, I, 74.

¹⁰ Hanefilerle Hanbelîlerin konu hakkında görüşleri için bkz. Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medîne* (thk. Mehdi Hasan el-Kilânî),

değerlendirilen irin ve cerahat gibi sıvılarla kusmanın abdesti bozması için, temizlik keyfiyetini ihlâl edecek dereceye/miktara ulaşması gerekir. Günlük hayatta sık karşılaşılması, tamamen kaçınmanın güç oluşu ve kolaylık prensibi gereği, belirli seviye ve miktara ulaşmayan bu şeylerin abdesti bozmadığına hükmedilir. Meselâ kan, irin ve cerahatte abdesti bozan miktar, bu sıvıların vücuttan çıktıktan sonra çıktığı yerin etrafına dağılıp akmasıdır. Hanefilere göre bir şeyin hades olabilmesi için, kendi gücüyle yerinden ayrılıp çıkması gerekir. Zira sıvılar, tabiatları itibarıyla, bir âmîl olmadan yukarı doğru akmazlar. Bu çerçevede kusmanın abdeste zarar vereceği miktar ise Hanefiler tarafından “ağız dolduracak seviyeye ulaşması” şeklinde tespit edilmiştir.¹¹

Hanbelilere göre ise kusmanın abdesti bozacağı ölçü, ağza gelen şeyin fâhiş denecek kadar çok olmasıdır. Ahmed b. Hanbel (241/855) bu ölçüyü “kişinin kalbinin fâhiş/çok kabul ettiği miktar” olarak açıklar. Ondan gelen bir başka rivâyete göre ise Ahmed b. Hanbel, kusmanın abdesti bozacağı miktarı, Hanefiler gibi “ağız dolusu” şeklinde açıklamıştır.¹²

Kısaca ifade etmek gerekirse Hanefiler ve Hanbelilere göre; ağızdan alınan besinler mideye ulaştığı andan itibaren necis kabul edilir.¹³ Dolayısıyla bunların herhangi bir sebeple ağza geri gelmesi ve burayı dolduracak veya kişinin “çok” kabul edebileceği bir miktara ulaşması abdestin bozulmasına neden olur. Zira midede bulunan bir şeye göre ağız, “dışarı” hükmündedir. Bu miktara ulaşmamışsa, ağzın ve eğer varsa elbisede bulaştığı yerlerin yıkanması yeterlidir.¹⁴

Bu kanaatte olan ulemâ görüşlerini çeşitli deliller üzerine binâ etmişlerdir.

Beyrut 1983, I, 68; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Beyrut 1405, I, 120-121.

¹¹ Hanefilerin konu ile ilgili görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. İmâm Muhammed, *el-Hucce*, I, 66; Serahsi, *el-Mebsût*, I, 74-76; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 26; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 14; Zeylaî, Abdullah b. Yûsuf, *Nasbu'r-Râye fi Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, Riyâd 1973, I, 77. Tükürüğün temiz olduğu konusunda mezhep içinde ittifâk vardır. Ancak balgamda ve kusulan şeyin kan olması durumunda Hanefî ulemâ ihtilâf etmiştir. Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'e göre balgam temizdir ve dolayısıyla abdesti bozmaz. Ebû Yûsuf'a göre ise, balgam eğer ağız dolduracak kadar çoksa abdesti bozar. Kusulan şey kan ise, Ebû Hanîfe ve İmâm Yûsuf'a göre ister az ister çok olsun, abdesti bozar. İmâm Muhammed'e göre ise bunun abdesti bozması için ağız dolusu olması gerekir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Serahsi, *el-Mebsût*, I, 75-76.

¹² Ahmet b. Hanbel'in bu konudaki görüşleri için bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 120-121.

¹³ Bu konuda bkz. Serahsi, *el-Mebsût*, I, 75; İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 415.

¹⁴ Bu konuda meselâ bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 411.

1. Âyetler

Hanefilere göre abdest âyetlerinde¹⁵ geçen “veya tuvaletten gelmişseniz” ifadesi, vücuttan çıkan necis şeylerin abdesti bozduğuna delâlet etmektedir. Bu âyetler mutata yollardan gelen necâset ile ilgili olmakla birlikte mânâları umûmidir. Yani abdestin bozulması durumu sadece bu hususlarla ilişkilendirilmiş değildir.¹⁶ Nitekim Allah Taâlâ'nın âyetlerde zikrettiği “tuvalet”, kazâ-i hâcet yapılan mekânın adıdır. Dolayısıyla ifadenin zâhirine göre, buraya sadece gidip gelmenin bile abdesti bozması gerekir. Hâlbuki bunun abdeste zarar vermeyeceği açıktır. Öyleyse bu ifadeden kasıt, eylemin bizzat kendisi yani kazâ-i hâcettir. Hanefilere göre bu, kıyâsa imkân veren bir ifade tarzıdır. Buna göre; eğer bir nassın mânâsı başka şeylerde de bulunursa hüküm, bu ikinci hususlar için de aynen geçerli olur.¹⁷ Hanefî âlim Serahsî'ye (490/1096) göre bu kıyâsın tek istisnâsı, “kales” yani ağzı dolduracak miktara ulaşmayan kusmadır. Zira bu, insanın başına çok sık gelebilecek şeylerdendir. Meselâ karnını doyuran kişi, namazda rükû veya secdeye gidince midesinden ağzına veya boğazına bir şeyler gelebilir.¹⁸

Bazı Hanefî müelliflere göre “قيل لرسول الله صلى الله عليه وسلم : ما قيل لرسول الله صلى الله عليه وسلم : ما يخرج من السيلين” hadisinde, Hz. Peygamber'in “Hades nedir?” sorusuna verdiği cevap da abdest âyetlerinin umûm ifade ettiğine delâlet etmektedir. Nitekim Allah Rasûlü bu soruya “ما يخرج من السيلين” (iki yerden yani ön ve arkadan çıkan şey) cevabını vermiştir. Hanefilere göre buradaki “ما” (şey) ifadesi umûm bildirmekte ve delâleti mutata şeyler dışında kalan kan ve kusuntu gibi vücut ifrazâtına da şâmil olmaktadır.¹⁹

Hanefî müelliflerin, âyetin delâletini destekler tarzda zikrettikleri bu rivâyete herhangi bir hadis kitabında tesâdüf edemedik. Nitekim Şâfiî hadis âlimi İbn Hacer (852/1449) de “kaynaklarda böyle bir hadis bulamadığını” ifade etmektedir.²⁰ Ancak kanaatimizce daha dikkat çekici olan husus, böyle bir öneme sahip bu hadisin yine bizzat bazı Hanefî müellifler tarafından tenkid edilmesidir. Nitekim Zeylaî (762/1360), konunun başında abdest

¹⁵ Bkz. en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6.

¹⁶ Bu konuda geniş bilgi için meselâ bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 24; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 14; Aynî, *'Umdetü'l-Kârî*, III, 47; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 77.

¹⁷ Bu yorum için bkz. Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Beyrut 2004, II, 18-19.

¹⁸ Bkz. *el-Mebsût*, I, 75.

¹⁹ Bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 24; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 14; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 77.

²⁰ Bkz. *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Abdullah Hâşim el-Yemânî, Beyrut trs., I, 30.

âyetlerinin delâletini desteklemek amacıyla kullandığı bu hadisi, birkaç sayfa sonra muhâliflerin hadislerini tenkid ettiği bölümde “garîbtir” diyerek bizzat eleştirir.²¹ Zira hadisin zâhiri dikkate alındığında “kusma abdesti bozmaz” görüşünde olan Şâfiler için delil olmaktadır. Çünkü hadisin en azından zâhir/görünen mânâsı, hadesi yani abdest bozucu şeyleri “mutat iki yoldan çıkan şeyler” ile tahsis etmektedir.

Hanefilere göre “abdest, vücuda giren şeylerden değil, vücuttan çıkan şeylerden dolayı gerekir” hadisi de aynı hususa delâlet etmektedir. Nitekim Hanefî âlim Kâsânî'ye (587/1199), göre bu hadis umûm ifade etmekte yani abdesti bozan âmiller olarak “vücuttan çıkan şeye” vurgu yapmaktadır.²²

Görebildiğimiz kadarıyla bu hadis, meşhur hadis kaynakları içinde sadece Tabarâni'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde ve “Hz. Peygamber → Ebû Ümâme → el-Kâsım → Ali b. Yezîd → Ubeydullah b. Zehr → Yahya b. Eyyûb → Saîd b. Ebî Meryem → Yahya b. Eyyûb el-Allâf” senediyle yer almaktadır.²³ Ancak bu senedi oluşturan râviler içinde yer alan el-Kâsım b. Abdîrrahman²⁴, Ali b. Yezîd²⁵, Ubeydullah b. Zehr²⁶ gibi isimler münekkidlerin tenkidine maruz kalmıştır. Hatta İbn Hibbân'a (354/965) göre eğer bir senedde Ubeydullah b. Zehr, Ali b. Zeyd ve el-Kâsım b. Abdîrrahman bir araya gelirse o hadis, bu râvilerin el emeğinden (uydurmasından) başka bir şey değildir.²⁷ Râvileri hakkındaki bu gibi bilgilerden hareketle Hanefî ulemâ

²¹ krş. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 77; I, 80.

²² Bkz. *Bedâ'ü's-Sanâ'î*, I, 24.

²³ Bkz. Tabarâni, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdîlmeccid, Musul 1983, VIII, 210.

²⁴ el-Kâsım b. Abdîrrahman, “sahâbîlere izâfe ile mudal (müşkil) hadisler nakleden, sika râvilerden maktûb nakillerde bulunan, münkeru'l-hadis bir râvî” şeklinde tanıtılmaktadır. el-Kâsım hakkında geniş bilgi için Bkz. İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed, Halep trs., II, 212; Zehebî, *Mizân*, V, 453.

²⁵ Ali b. Yezîd, sahâbî Ebû Ümâme'nin öğrencisi el-Kâsım b. Abdîrrahman'dan büyük bir hadis mecmuası nakletmiştir. Tabarâni'nin naklettiği bu hadisin de aynı mecmuadan olduğu anlaşılmaktadır. Yahya b. Maîn ve Ebû Hâtîm gibi münekkidlere göre bu hadislerin tamamı zayıftır. Kaldı ki Ali b. Yezîd de “münker hadisleri çoktur, hadisleri değersizdir, hadiste güçlü değildir, hadisler zayıftır, münkerü'l-hadistir, zayıftır, sika değildir” gibi lafızlarla cerh edilmiştir. Bu râvî hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalâni, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut 1984, VII, 346.

²⁶ Ubeydullah b. Zehr, münekkidler tarafından “hadisi zayıftır, değeri yoktur, münkeru'l-hadis, hadiste güçlü değildir, sika râvîlere izâfe ile mevzu hadisler nakleder” denilerek cerh edilmiştir. Bu râvî hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Mizân*, V, 9.

²⁷ İbn Hibbân'ın bu değerlendirmesi için bkz. *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, II, 62-63.

tarafından, âyetin delâleti konusunda delil olarak kullanılan bu hadisin zayıf olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan bu ifade "الوضوء إنما يخرج وليس مما يدخل" (Abdest vücûda giren değil çıkan şeyden dolayı gerekir) şeklindeki bir metinle İbn Abbâs'a izafe ile de nakledilir.²⁸ Yani ifade Hz. Peygamber'e değil bir sahâbiye aittir. Şâfiî hadis âlimi Nevevî'ye (676/1277) göre bu İbn Abbâs rivâyetinin senedi hasen veya sahihtir.²⁹

2. Hadisler

Görüşlerin savunulması noktasında hadisler, âyetlere göre daha açık bir delâlete sahip olduğu için mezhepler adına önemli delillerdir. Nitekim Hanefilerle Hanbelîler de bu bağlamda çok sayıda hadis zikretmişlerdir. Onlar tarafından en çok zikredilen hadisler şunlardır:

a. "Biriniz Namazda Kusar Ya da Burnu Kanarsa Herhangi Bir Kelâm Etmeden Hemen Gidip Abdest Alsın Sonra Namazına Kaldığı Yerden Devam Etsin" Hadisi.

Hemen bütün Hanefî müellifler tarafından ve Hz. Peygamber'e izafe ile (merfu olarak) zikredilen bu hadisin metni

إذا جاء أحدكم في صلاته أو رجع فليصرف فليتوضأ ثم ليبن على ما مضى من
"صلاته ما لم يتكلم"

(Kim namaz kılarken kusar veya burnu kanarsa gidip abdest alsın ve konuşmamak şartıyla namazına kaldığı yerden devam etsin) şeklindedir.³⁰

Hanefî ulemâdan bir kısmının naklettiği metinde, mânâ ile rivâyetten kaynaklanan bazı küçük değişiklikler bir tarafa, "قيء" (kusma, çok miktarda kusma) ifadesine ilâveten "قلس" (az miktarda kusma) kelimesi de yer alır.³¹ Meselâ İbnü'l-Hümâm'ın (861/1457) naklettiği metin

"من أصابه قيء أو رعاف أو قلس أو مذي وهو في صلاته فليصرف فليتوضأ ثم
ليبن على صلاته وهو في ذلك لا يتكلم"

²⁸ Meselâ bkz. Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn, *Sünen*, Mekke 1994, IV, 261.

²⁹ Nevevî, Muhyiddin b. Şeref, *el-Mecmû'*, Beyrut 1996, VI, 326.

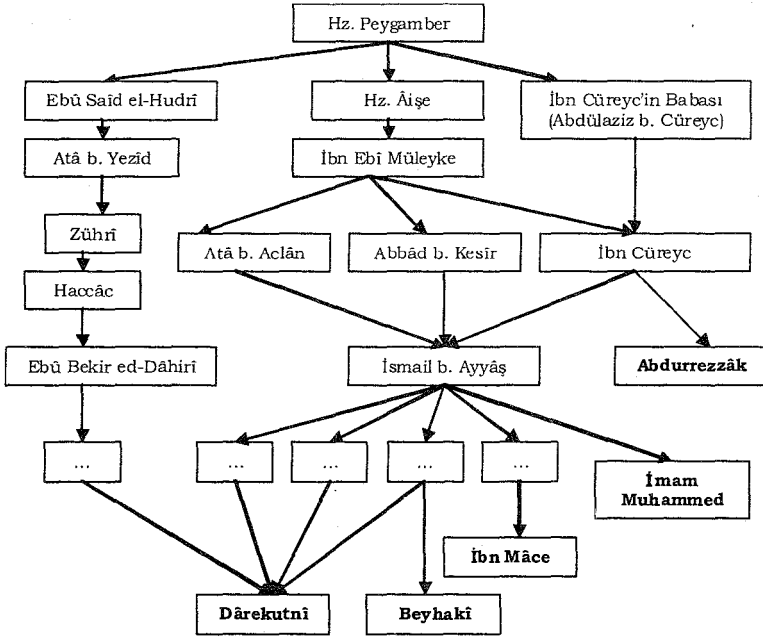
³⁰ Meselâ bkz. Şeybânî, *el-Hucce*, I, 69; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 75; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 24; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 15; İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut trs., I, 64; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 77.

³¹ Meselâ bkz. Şeybânî, *el-Hucce*, I, 69; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 64.

şeklinde. Ancak hadisin, “kales” (az miktarda kusma) ifadesi içeren bu rivâyetleri, kusmanın genel olarak abdesti bozduğunu söyleyen Hanefî ve Hanbelîlerin lehine delil olsa da, bunu “ağız dolusu” şeklinde tahsis etmeleri ile çelişmektedir. Nitekim Hanefî âlim Serahsî (490/1096), ağızı doldurmayacak kadar az kusmanın abdesti bozmayacağını ifade etmektedir.³² Dolayısıyla mezkûr metin, bu şekliyle, kusmanın az veya çok olmasını dikkate almadan her durumda abdesti bozacağını söyleyen Atâ b. Ebî Rabâh, Katâde ve İmâm Züfer’in delili olur.

Bu hadis bazı hadis eserlerinde de yer almaktadır.³³ Hadisçilerin naklettiği bu rivâyet de, İmâm Muhâmmed’in zikrettiği metin gibi Hz. Âişe veya İbn Cüreyc’in babası Abdülaziz b. Cüreyc vasıtasıyla Hz. Peygamber’e ulaşmaktadır. Hadis âlimlerinin naklettiği metin ile ilgili en önemli ayrıntı, “kales” kelimesini de içermesidir.

Hadis kitaplarında bu hadisin ayrıca Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbas rivâyetleri de vardır. İbn Abbas tarîki üzerinde daha sonra durulacaktır. İbn Abbâs tarîki dışındaki rivâyetler bir araya toplandığında ortaya şöyle bir sened şeması çıkmaktadır:

³² Bkz. *el-Mebsût*, I, 74-75.

³³ Bu rivâyetler için bkz. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, II, 341; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 137; Dârekutnî, *Sünen*, I, 153-157; Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn, *Sünen*, Mekke 1994, I, 142-143; II, 255.

Bu rivâyetler içerisinde Ebû Saîd el-Hudrî tarîki, asıl adı Abdullah b. Hakîm olan Ebû Bekir ed-Dâhiri'nin münekkidler tarafından cerh edilmesi sebebiyle zayıftır.³⁴

Hadis âlimleri, Hz. Âişe ve Abdülüziz b. Cüreyc rivâyetinin hemen arkasından da bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Nitekim Dârekutnî ve Beyhâkî'nin beyânına göre İbn Cüreyc'in ashâbı bu metni "İbn Cüreyc ← Babası ← Hz. Peygamber" isnadiyla mürsel/munkatı olarak nakletmişlerdir.³⁵ Bu nedenle aslında hadisin sahih rivâyeti, bu şeklidir. Dolayısıyla "İbn Cüreyc ← İbn Ebî Müleyke ← Hz. Âişe ← Hz. Peygamber" şeklindeki muttasıl senedin hiçbir değeri yoktur.³⁶

Mürsel, hadisçilerin büyük çoğunluğuna göre, bir tâbiinin sahâbîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği hadistir.³⁷ Başta usûlcülerle fıkıhçılar olmak üzere, hadisçiler dışında kalan ulemâya göre ise mürsel, senedinde kopukluk bulunan tüm rivâyetleri kapsamaktadır.³⁸ Nitekim Hanefiyye'den Serahsî mürsel kavramını, hem sahâbeye hem de ikinci ve üçüncü nesillere izâfeten kullanır.³⁹ Mürsel hadisin tarifi gibi hükmü de ulemâ arasında ihtilâflıdır.⁴⁰ Hadisçilere göre, seneden düşen râvinin kim olduğu ve dolayısıyla adâlet ve zabt özelliği bilinemediğinden, mürsel hadis zayıftır ve onunla amel edilmez.⁴¹ Bunun yanında Ebû Hanîfe başta olmak üzere, bazı ulemânın böyle hadisleri delil kabul ettiği

³⁴ Zira Ebu Bekir Abdullah b. Hakîm ed-Dâhiri öncelikle Dârekutnî'nin bizzat kendisi tarafından "metrûku'l-hadis" şeklinde tanıtılmıştır (bkz. Sünen, I, 157). Diğer münekkidlere göre de Ebû Bekir ed-Dâhiri "hadis ilminde değeri olmayan", "güvenilir bulunmayan" ve "münker hadisler nakleden" bir râvidir. Hatta onun "hadis uydurduğu" da ifade edilmektedir. bu râvi hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Adıyy, Abdullah b. Adıyy el-Cürcânî, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl* (thk. Yahya Muhtar Ğuzâvî), Beyrut 1409/1988, IV, 138-140; Zehebî, *Mizân*, IV, 85-86.

³⁵ Bu açıklama için bkz. Dârekutnî, *Sünen*, I, 154, 155; Beyhâkî, *Sünen*, I, 143; II, 255.

³⁶ Bu açıklama için bkz. Dârekutnî, *Sünen*, I, 155; Beyhâkî, *Sünen*, I, 143.

³⁷ Bkz. İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman, *Ulûmu'l-Hadis*, Dimaşk 1986, s. 51; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribü'r-Râvî*, Medine 1972, I, 195. Ancak bazı hadisçiler bu ıstılâhin kapsamını biraz genişletmiş, çoğunluğun munkatı saydığı bir takım hadislerle de mürsel demişlerdir. Meselâ Hatîb el-Bağdâdî, tâbiinin doğrudan Hz. Peygamber'den naklettikleri yanında, daha sonraki nesillere mensup bir râvinin çağdaşı olmayan, çağdaşı olsa bile görüşmediği, görüştüğü halde hadis almadığı şeyhlerden naklini de mürsel kapsamında değerlendirir (bkz. *el-Kifâye fi 'İmi'r-Rivâye*, Haydarabad 1357, s. 384).

³⁸ Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 195-196.

³⁹ Bkz. *Usûl*, I, 360.

⁴⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Polat, Selahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Ankara 1985, s. 89 vd.

⁴¹ Bkz. Suyûtî, a.g.e., I, 198.

görülür.⁴² Nitekim Serahsî de, sahâbe mürselinin hüccet olduğunda ihtilâf olmadığını belirttikten sonra, “ikinci ve üçüncü asrın mürselleri de bizim ulemâmıza göre hüccettir” der.⁴³ Serahsî’ye göre üçüncü nesilden sonra gelenlerin bu tip rivâyetleri, ancak sika ve adil râvilerden nakletmekle tanınıyorlarsa makbûl olur.⁴⁴

İbn Cüreyc’in babası Abdülaziz b. Cüreyc’in; Hz. Âişe, İbn Abbâs, Ümmü Cemîl gibi bazı sahâbilerden rivâyeti vardır.⁴⁵ Bu bilgiye göre Abdülaziz, tâbiindendir ve dolayısıyla “kusmanın abdesti bozduğuna dair” bu rivâyeti de mürseldir. Ancak onun Hz. Âişe’yi işitmediği ifade edilmektedir. İbn Hibbân (354/965) muhtemelen bu bilginin, Abdülaziz’in rivâyette bulunduğu diğer sahâbiler için de geçerli olduğunu düşünmüş ve onu etbâ-i tâbiinden saymıştır.⁴⁶ Bu durumda Abdülaziz b. Cüreyc’in doğrudan Hz. Peygamber’den yaptığı bu nakil, seneden peş peşe iki râvî (hem bir sahâbî hem de tâbî) düştüğü için mürsel değil mudal olacaktır. Mudal hadis ise hadis ulemâsına göre mürselden daha zayıftır.⁴⁷ Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, böyle rivâyetler Hanefiyye’ye göre sıhhat açısından bir problem teşkil etmemektedir.

“ من جاء أو رعى في صلاته فليصرف وليتوضأ ليين على صلاته ما لم يتكلم ” hadisinin sened itibariyle bu iki farklı rivâyetinin sebebi İsmail b. Ayyâş’tır.⁴⁸ İsmâil b. Ayyâş (181/797) ise, hadis âlimlerinin çeşitli tenkidlerine maruz kalmıştır.⁴⁹

⁴² Bkz. a.y.

⁴³ Bkz. Usûl, I, 360. Bu konuda ayrıca bkz. İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadir*, I, 64.

⁴⁴ Bkz. a.g.e., I, 363.

⁴⁵ Abdülaziz b. Cüreyc hakkında geniş bilgi için bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmail, *et-Târihu’l-Kebîr*, Beyrut trs., VI, 23; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *Kitâbu’s-Sikât*, Beyrut 1975, VII, 114; Zehebî, *Mizân*, IV, 360; İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 297.

⁴⁶ Bkz. *Kitâbu’s-Sikât*, VII, 114.

⁴⁷ Mu’dal hadis hakkında geniş bilgi için bkz. İbnü’s-Salâh, *‘Ulumu’l-Hadis*, s. 59-60.

⁴⁸ Bkz. İbn Adıyy, *el-Kâmil*, I, 297.

⁴⁹ İsmâil’in bu tip hadisleri, kitaplarını kaybetmesi ve ömrünün sonlarına doğru hâfızasının zayıflaması nedeniyle ihtiyâta karşılanmıştır. Genel olarak Şamlılardan rivâyeti Irak ve Hicâzlılardan rivâyetine göre daha sağlam kabul edilmektedir. Zira Şamlılardan olmayan rivâyetleri arasında bâtil, münker, mürsel, mudal şeklinde tavsif edilmiş rivâyetler de yer almaktadır. Nitekim biyografi yazarları, onun bu gibi rivâyetlerinden çeşitli örnekler vermişlerdir. İsmâil’in buradaki rivâyeti de başta İbn Cüreyc (150/767) olmak üzere Hicâzlı şeyhlerindedir. Kaldı ki meselâ Tirmizî, İsmail hakkında “kimden rivâyet ederse etsin, hadislerini almayın” şeklinde tenkidler bulunduğunu söyler (bkz. Vasâyâ, 5, 2120 no’lu hadis). Gerçekten de İsmail, Şamlılar dışındaki râvilerden naklettiği rivâyetlerin tenkid edilmesi yanında, genel bir cerhe uğramış gibi görünmektedir. Nitekim Ebû Hâtim (277/890) onu “leyyin”, Nesâî (303/915) ise “zayıf” olarak tavsif eder. İbn Hibbân’a (354/965) göre

Bu bilgiden hareketle başta İmâm Muhammed'in zikrettiği rivâyet olmak üzere, içinde İsmâil b. Ayyâş'ın bulunduğu senedlerin zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Şâfiî hadis âlimi Nevevî (676/1277), hadisin zayıf olduğunu, hatta zayıf olduğunda ittifâk bulunduğunu söyler. Daha sonra da metnin delâleti ile ilgili yorumlarda bulunur. Ona göre, eğer sahih olsa bile bu hadis, necâset bulaşan yerlerin yıkanmasına hamledilir. Nitekim İmâm Şâfiî ve ashâbı hadisi böyle yorumlamışlardır. (Hadis "abdest almak" mânâsına gelse bile bunun vücûba hamli şart olmayıp) müstehâp olduğu da düşünülebilir.⁵⁰

Özellikle rivâyetü'l-hadis kitaplarında dikkat çeken bir başka husus da metnin aidiyeti hakkında fikir verecek farklı senedlere sahip olmasıdır. Nitekim bu eserlerde ya kopukluk ya da râvisinin rivâyet ehliyeti sebebiyle zayıf sayılan merfû (Hz. Peygamber'e izafe edilen) rivâyetler yanında bu metin, Hz. Ebû Bekir (13/634), Hz. Ömer (23/644), Hz. Ali (40/661), İbn Ömer (73/693) gibi sahâbîlerle Alkame (62/682), Tâvûs b. Keysân (106/724), Saîd b. Cübeyr (95/714), İbrahim en-Nehâî (96/714), Âmir eş-Şabî (103/721), Ata b. Ebî Rabâh (114/732) gibi tabîlere de izafe edilir.⁵¹ Nitekim Ahmed b. Hanbel'e (241/855) göre de "kasma ve burun kanamasının abdesti bozduğuna dair" bu bilginin sahih senedi, Abdülaziz b. Cüreyc'de son bulan şeklidir. Yani aslında İbn Cüreyc bu ifadeyi babasından naklettikten sonra ne Hz. Âişe'nin ne de Hz. Peygamber'in ismini zikretmiştir. Dolayısıyla bu görüş, Abdülaziz b. Cüreyc'in bizzat kendisine aittir. İmâm Şâfiî'ye göre, bu rivâyetin Hz. Peygamber'den nakli sâbit değildir.⁵² Bu durumda senedin merfu mu yoksa mürsel veya mudal mı olduğunu tartışmaya ve buna göre sıhhatini araştırmaya da gerek kalmayacaktır.

Bazı tâbiilerden kendi görüşleri (maktû) olarak nakledilen bu metnin, içinde yine aynı isimlerin yer aldığı senedlerle Hz. Peygamber'e de izâfe edildiği görülür. Meselâ Tâvûs ve Atâ b. Ebî

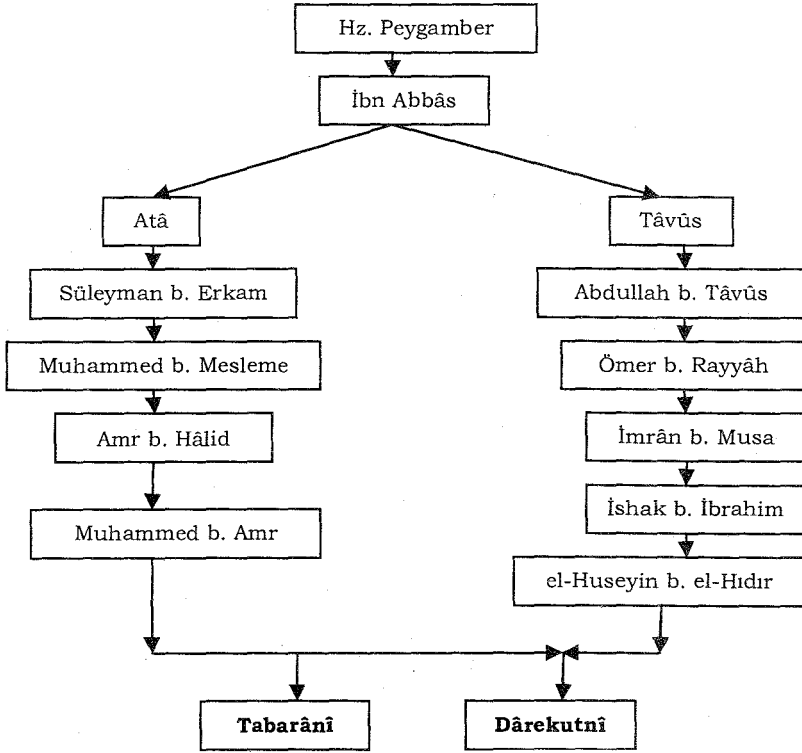
"hadiste çok hata yaptığından hüccet olmaktan çıkmıştır". İbnü'l-Medîni (234/848) "bana göre zayıftır" der. Ebû İshâk el-Fezârî (186/802) ise "İsmâil'in ne bilinen ne de bilinmeyen şahıslardan rivâyetini yazmayın" ve "birakın şu adamı; ağzından ne çıktığını bilmez" demiştir. İbn Huzeyme (311/923) ise, İsmâil ile ihticâc edilemeyeceğini söyler. İsmâil b. 'Ayyâş hakkındaki geniş bilgi ve rivâyetlerinden bazı örnekler için bkz. İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 191-192, İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, I, 291 vd.

⁵⁰ Nevevî'nin bu hadisle ilgili değerlendirmeleri için bkz. *el-Mecmû'*, II, 68; IV, 83, 96.

⁵¹ Bu rivâyetler için bkz. Abdürrezzâk, *Musannef*, II, 339; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Riyâd 1409, II, 13; Dârekutnî, *Sünen*, I, 156; Beyhakî, *Sünen*, II, 256.

⁵² Bu açıklamalar için bkz. İbn Adıyy, *el-Kâmil*, I, 292; Beyhakî, *Sünen*, I, 142-143.

Rabâh bunlardandır. Bu rivâyetler İbn Abbas aracılığı ile Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Tabarânî (360/971) ve Dârekutnî tarafından nakledilen⁵³ hadisin İbn Abbas rivâyetleri bir araya toplandığında karşımıza şöyle bir sened şeması çıkmaktadır:

İbn Abbâs rivâyetinin Atâ tarîkinde yer alan Süleyman b. Erkam, münekkidlercin ciddi eleştirilerine maruz kalan bir râvidir.⁵⁴ Bu senedde Süleyman b. Erkam'dan sonra yer alan Muhammed b. Mesleme (282/895) de, münekkidler tarafından cerh edilmiştir.⁵⁵

⁵³ Tabarânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, IX, 368; Dârekutnî, *Sünen*, I, 152, 156.

⁵⁴ Nitekim Süleyman b. Erkam münekkidlercin "deccâl", "terkedilmiştir", "değeri yok", "sâkit", "zâhibu'l-hadis", "metrûk", "münker hadisleri vardır" şeklinde tenkid ettiği bir râvidir. Bu râvi hakkında geniş bilgi için bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, IV, 2; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 100; Zehebî, *Mizân*, III, 279. Râvileri tenkid sadedinde kullanılan "deccâl", "sâkit" ve "zâhibu'l-hadis" terimleri, râvinin rivâyet ettiği hadisin hiçbir sûrette alınamayacağına delâlet etmektedir (bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılâhları Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 276, 338).

⁵⁵ Muhammed b. Mesleme; "zayıf", "çok zayıf", "hadisleri içinde münker olanlar vardır" denilerek cerh edilmiştir. Biyografi yazarları onun "batıl" ve "mevzu" şeklinde tenkid edilen rivâyetlerinden de örnekler zikretmektedir. Bu râvi hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Mizân*, VI, 337-338.

Tāvūs tarikinde yer alan Ömer b. Rayyâh da münekkidlerin sert tenkidine hedef olmuş ve özellikle “yalancı” olduğuna dikkat çekilmiştir.⁵⁶

Senediyle alakalı bu bilgilerden hareketle İbn Abbas rivâyetinin de zayıf olduğunu ve delil teşkil edemeyeceğini söylemek mümkündür.

b. “Biriniz Az Miktarda Kusarsa Abdest Alsın” Hadisi.

Hanbelî âlim İbn Kudâme'nin “İbn Cüreyc ← İbn Cüreyc'in Babası ← Hz. Peygamber” senediyle naklettiği bu hadis “إذا قلس أحدكم فليتوضأ” şeklindedir. İbn Kudâme'nin ifadesine göre “İbn Cüreyc ← İbn Ebî Müleyke ← Hz. Âişe ← Hz. Peygamber” senediyle de benzer bir metin gelmiştir.⁵⁷ Ancak eğer “kales” kelimesi, ağız doldurmayacak kadar az miktarda kusmaya delâlet ediyorsa -ki meselâ Serahsî böyle tarif etmektedir⁵⁸- bu hadisin de, abdesti bozması için kusmada “ağız dolusu” şartını arayan Hanbelîler için delil olamayacağı söylenebilir.

Görebildiğimiz kadarıyla hadis kitaplarında hadisin bu bir cümleden ibâret metni yoktur. Ancak meselâ Abdürrezzâk (211/827), *el-Musannef*'inde yine “İbn Cüreyc ← İbn Cüreyc'in Babası ← Hz. Peygamber” senediyle “الوضوء من القيء، وإن كان قلسا يغلبه” (Çok miktarda kusmadan dolayı abdest gerekir. Kişi bir miktar kusar ve fazla olduğuna kanaat getirirse yine abdest alsın) şeklinde bir metin rivâyet etmektedir.⁵⁹

Kusmanın abdest etkisinin olmadığını düşünen Zâhirî âlim İbn Hazm (456/1064) ise yine aynı senedle “الوضوء من القيء وإن كان قلسا يغلبه” (Kusmadan dolayı abdest gerekir. Kişi az miktarda kussa (kales) bile abdest alsın) şeklinde bir hadis nakleder.⁶⁰

Bununla birlikte hem sened yapısı hem de metinler arasındaki benzerliklerden hareketle bu hadisin, yukarıda zikrettiğimiz

⁵⁶ Ömer b. Rayyâh; “deccâl”, “zâhibu'l-hadis”, “sika râvîlere izafe ile mevzû hadisler nakleder”, “metrûk”, “metrûku'l-hadis”, “zayıf”, gibi lafızlarla cerh edilmiştir. Bu râvînin biyografisinde yine “bâtıl” şeklinde tenkid edilen rivâyetlerinden örnekler de yer verilmiştir. Nitekim İbn Adıyy onun “Abdullah b. Tāvūs'dan naklettiği bâtil rivâyetleri olduğunu” söyler. Bu senedle nakledilen rivâyetler için verdiği örnekler arasında “burun kanamasının abdesti bozduğuna” dair hadis de vardır. Ömer b. Rayyâh hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Adıyy, *el-Kâmil*, V, 51; Zehebî, *Mizân*, V, 236-237; İbn Hacer, *Tehzib*, VII, 393.

⁵⁷ Bkz. *el-Muğnî*, I, 119.

⁵⁸ Bkz. *el-Mebsût*, I, 75.

⁵⁹ Bkz. *el-Musannef*, I, 138.

⁶⁰ Bkz. İbn Hazm, Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Muhallâ*, Beyrut trs., I, 257.

إذا قاء احدكم في صلاته أو قلس أو رعب فليصرف فليتوضأ ثم ليبين على ما
”مضى من صلاته ما لم ينكلم“

hadisinin muhtasar şekli olduğu düşünülebilir. Bu hadisle ilgili tenkidleri aktarırken de ifade ettiğimiz üzere bu metin, (İbn Cüreyc’in babası) Abdülaziz b. Cüreyc’in doğrudan Hz. Peygamber’den nakli şeklinde geldiği için munkatıdır. Zira tebe-i tâbiinden olan bu râvinin Hz. Peygamber’i görmüş olması mümkün değildir.⁶¹ Diğer taraftan hadisçilere göre bu metnin sahih rivâyeti, Abdülaziz b. Cüreyc’in kendi değerlendirmesi şeklindeki naklidir. Nitekim İmâm Şâfiî’ye göre, bu rivâyetin Hz. Peygamber’den nakli sâbit değildir.⁶² Bazı hadisçilere göre ise İbn Cüreyc’in ashâbı bu metni “İbn Cüreyc ← Babası ← Hz. Peygamber” isnadıyla, yani Abdülaziz b. Cüreyc’in doğrudan Hz. Peygamber’den nakli şeklinde aktarmışlardır.⁶³ Bu nedenle Hz. Peygamber’e izâfe edilse bile aslında metnin sahih rivâyeti, senedinden bir sahâbi ile bir tâbiinin düşürüldüğü bu munkatı (mudal) naklidir. Dolayısıyla “İbn Cüreyc ← İbn Ebî Müleyke ← Hz. Âişe ← Hz. Peygamber” şeklindeki muttasıl senedin de hiçbir değeri yoktur.⁶⁴

c. “Hz. Peygamber Kustu, Sonra da Abdest Aldı” Hadisi.

Hanefî âlim Zeylaî (762/1360) “أن النبي صلى الله عليه وسلم قاء” فتوضأ şeklinde başlayan bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesai’ye izafe ile ve “Hüseyn el-Muallim ← Yahya b. Ebî Kesir ← el-Evzaî ← Ya’îş b. el-Velid ← Ya’îş’in Babası (el-Velid b. Hişam) ← Ma’dân b. Ebî Talha ← Ebû’d-Derdâ” senediyle nakletmektedir. Bu hadise göre tâbiî râvî Ma’dân b. Ebî Talha, Ebû’d-Derdâ’nın “Hz. Peygamber kustu, sonra da abdest aldı” dediğini rivâyet etmektedir. Daha sonra Ma’dân, Şam mescidinde (Hz. Peygamber’in azadlısı) Sevbân ile karşılaşmış ve bu bilgiyi ona arz etmiştir. Sevbân da Ebû’d-Derdâ’nın doğru söylediğini, bu olaydan dolayı abdest alan Hz. Peygamber’e suyu kendisinin getirdiğini ifade etmiştir.⁶⁵

Bu hadis görebildiğimiz kadarıyla, bazı hadisçiler tarafından da nakledilmiştir. Meselâ Abdürrezzâk’ın “Mamer ← Yahya b. Ebî Kesir ← Ya’îş b. el-Velid ← Hâlid b. Ma’dân Ebû’d-Derdâ ← Hz. Peygamber” senediyle verdiği metin

⁶¹ Bu konuda bazı değerlendirmeler için bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 257.

⁶² Bu açıklamalar için bkz. İbn Adıyy, *el-Kâmil*, I, 292; Beyhakî, *Sünen*, I, 142-143.

⁶³ Bu açıklama için bkz. Dârekutnî, *Sünen*, I, 154, 155; Beyhakî, *Sünen*, I, 143; II, 255.

⁶⁴ Bu açıklama için bkz. Dârekutnî, *Sünen*, I, 155; Beyhakî, *Sünen*, I, 143.

⁶⁵ Bkz. Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, I, 84.

"استقاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فإفطر، وأتى بماء فتوضاً"

şeklinde dir.⁶⁶ Bu senedde yer alan Hâlid b. Mâ'dân (104/722) sika bir râvî olmakla birlikte Ebû'd-Derdâ'dan hadis işitmemiştir.⁶⁷ Dolayısıyla bu sened munkatıdır.

İbn Ebî Şeybe, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Ebû Dâvud ise bu hadisi Zeylaî'nin verdiği senedle nakledilmiştir.⁶⁸ Bunlar içinde meselâ Ebû Dâvud rivâyeti şu şekildedir:

"عن معدان بن طلحة أن أبا الدرداء حدثه: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جاء فإفطر. فلقيت ثوبان مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم في مسجد دمشق فقلت: إن أبا الدرداء حدثني أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جاء فإفطر، قال: صدق، وأنا صبيت له وضوءه صلى الله عليه وسلم"

Görüleceği üzere hadisçiler tarafından nakledilen metinlerde Hz. Peygamber'in kustuktan sonra hemen abdest aldığına değil öncelikle orucunu bozduğuna işaret edilmektedir. Bir başka Hanefî âlim Tahâvî'nin (321/933) aynı senedle naklettiği metinde de yine "Hz. Peygamber'in kustuğuna ve sonra da orucunu bozduğuna" işaret edilmiştir.⁶⁹ Kusmanın abdesti bozduğunu düşünen Hanbeliyye'ye mensup İbn Kudâme (620/1223) de bu hadisi "قاء فإفطر" (kustu ve orucunu bozdu) şeklinde nakleder.⁷⁰

Zeylaî'nin naklettiği metin sadece Tirmizî rivâyetiyle örtüşmektedir. Gerçi metnin devamında azadlısı Sevbân, "abdest suyunu O'na ben dökmüştüm" demek suretiyle Hz. Peygamber'in kustuktan sonra abdest aldığına işaret etmektedir. Ancak metnin bu şeklinin, abdest ile kusma arasında bir bağlantı kurulmasını zayıflattığı söylenebilir. Yani "قاء فتوضاً" ibâresinin, Hz. Peygamber'in aldığı abdestin kusma "sebebine" bağlanmasına net bir şekilde delâlet etmemektedir. Nitekim *Sünen-i Tirmizî* şârihi Mübârekfûri (1353/1934), "ف" kelimesinin başında yer alan "فتوضاً" harfinin "sebebiyye" ifade ettiği ve dolayısıyla abdestin sebebinin kusma olduğu yönündeki yorumlara karşı çıkar ve "bunun takibiyye olma ihtimâli de vardır" der.⁷¹

Zâhirî âlim İbn Hazm'a göre de Hz. Peygamber'in aldığı abdest ile kusma arasında bağlantı yoktur. Bağlantı olsa bile hadiste abdestin, "ağız dolusu" kusmaya bina edildiğine dair bir işaret yer

⁶⁶ Bkz. *el-Musannef*, I, 138.

⁶⁷ Hâlid b. Ma'dân hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzib*, III, 102-103.

⁶⁸ Hadis için bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 298; *Dârimî*, Savm, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 195; V, 277; VI, 443; *Ebû Dâvud*, Savm, 32; *Tirmizî*, Tahâret, 64.

⁶⁹ Bkz. *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, Mısır trs., II, 96.

⁷⁰ Bkz. *el-Muğnî*, III, 15.

⁷¹ Bkz. Mübârekfûri, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, Beyrut trs., I, 242.

almamaktadır. Diğer taraftan İbn Hazm'a göre hadisin sened itibariyle iki problemi vardır. Öncelikle Ya'îş b. Velid ve babası Velid b. Hişâm hadis ilminde meşhûr olmuş râviler değillerdir. İkinci olarak bu hadis, müdelleştir; zira senedde ismi geçen Yahya b. Ebî Kesîr, bu hadisi aslında Ya'îş'ten işitmemiştir.⁷² Mâlikiyye'den Zûrkânî'ye (1122/1710) göre de bu hadis kuvvetli değildir (leyse bi'l-kaviyy).⁷³ Şâfiî hadis âlimleri Beyhakî (458/1066) ve Nevevî'ye (676/1277) göre ise bu sened zayıftır; muzdaribtir. Ayrıca bu hadiste, abdestin kusmaya binâ edildiğine dair bir işaret de yoktur.⁷⁴

d. "Ağız Dolusu Kusmak Abdesti Bozar" Hadisi.

Hanefî müelliflerin Hz. Ali'den naklettikleri bir rivâyete göre o, abdesti bozan şeyleri sayarken "أو دسعة تملأ الفم" (veya ağzı dolduracak şekilde kusmak)⁷⁵ demiştir. Hanefî âlimler bu ifadeyi genelde Hz. Ali'ye izâfe ile (mevkûf olarak) naklederken Kâsânî (587/1191), Hz. Peygamber'e nispetle de (merfû olarak) rivâyet edildiğini söyler.⁷⁶ Hanbelî âlim İbn Kudâme'nin (620/1223) de bu ifadeyi Hz. Peygamber'e izâfe ile naklettiği görülür.⁷⁷ Ancak görebildiğimiz kadarıyla meşhûr hadis kitaplarında bu ifadenin mevkûf veya merfû rivâyeti yer almamaktadır. Nitekim İbn Kudâme metni naklettikten sonra "bu hadisin bir aslının olduğunu bilmiyoruz" der. Hanefî âlim Zeylaî (762/1360) de bu rivâyetin "garîb" olduğunu söyler. Şâfiyye'den İbn Hacer (852/1449) ise "bu hadisi herhangi bir kaynakta bulamadığını" ifade eder.⁷⁸ Diğer taraftan yine Zeylaî'nin verdiği bilgiye göre Beyhakî (458/1066), *el-Hilâfiyyât* isimli eserinde⁷⁹ Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir senedle şöyle bir rivâyet aktarmaktadır:

⁷² Bkz. *el-Muhallâ*, I, 258.

⁷³ Bkz. Zûrkânî, Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'z-Zûrkânî*, Beyrut 1411, II, 236.

⁷⁴ Bkz. Beyhakî, *Sünen*, I, 144; IV, 220; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 68; IV, 324.

⁷⁵ Bu cümlede geçen "عآالدس" (des'a) kelimesi sözlüklerde "mideden ağza bir kerde gelen şey" şeklinde tarif edilmektedir. Bu mânâsı ile kelimenin, "kales" ile mürâdif olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁶ Bu rivâyet için bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 26; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 14.

⁷⁷ Bkz. *el-Muğni*, III, 24.

⁷⁸ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 24; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 90; İbn Hacer, *ed-Dirâye fi Tahrici Ehâdisi'l-Hidâye*, I, 33.

⁷⁹ Nitekim Beyhakî, bir önceki Sevbân hadisiyle ilgili tenkidlerini aktardıktan sonra "bu hadis ile ilgili ihtilâfların oldukça şiddetli olduğunu" söyler ve "hem bu hadise hem de konu ile ilgili diğer rivâyetlere *el-Hilâfiyyât* isimli eserinde yer verdiğine" dikkat çeker. bkz. *Sünen*, I, 144.

"يعاد الوضوء من سبع: من اقطار البول، والدم السائل، والقيء، ومن دسعة تملأ الفم، ونوم المضطجع، وقهقهة الرجل في الصلاة، وخروج الدم"

(Yedi şeyden dolayı abdest almak gerekir: İdrâr damlası, akıcı nitelikteki kan, kusma, mideden bir kerede gelen fakat ağız dolduran şey, uzanarak uyumak, namazda gülmek ve vücudun bir yerinden kan çıkması). Ancak Zeylai'nin verdiği bilgiye göre bu hadis de, senesinde yer alan Sehl b. Affân ve el-Cârûd b. Yezîd gibi râviler sebebiyle zayıf bulunmuştur. Zira her iki râvî de zayıftır. Nitekim İbn Hacer de bu senedin oldukça zayıf olduğunu söyler.⁸⁰

Bütün bu bilgilerden hareketle ifade etmek gerekirse, Hanefî ulemânın "kusmanın abdesti bozduğuna" dair delil olarak zikrettiği bu hadisler, hem sıhhatleri ile ilgili illetler hem de konuya delâletlerinin çok net ve kesin olmaması sebebiyle tartışılabilir durumdadır. Sıhhat problemleri bir tarafa, Hz. Peygamber ister abdestli olsun ister olmasın, her namaz için, eğer mümkünse, abdest alma itiyadında olduğu bilinmektedir.⁸¹ Dolayısıyla, kustuktan sonra abdest alması da mutlaka abdestinin bozulduğuna hamledilmemelidir. Kaldı ki Allah Rasûlü'nden sâdir olsa bile, bir fiilin tek başına vücûba hamledilmesi de doğru olmayabilir. Zira böyle bir durumda O'ndan, bunu açık bir şekilde ifade etmesi veya benzer durumu yaşayan insanlara "abdestiniz bozuldu" şeklinde bir uyarıda bulunması beklenir.

Diğer taraftan kusmanın abdeste herhangi bir etkisinin olmadığını söyleyen Şâfiî ve Mâlikî ulemâya göre bu gibi haberlerde geçen "فَنَوْضًا" (abdest aldı) ifadesi, "غسل" (yıkadı) mânâsındadır. Buna göre Hanefîler ve Hanbelîler tarafından delil olarak nakledilen haberlerde yer alan "vudû" ifadesi, ağızdan çıkan şeylerin vücutta isâbet ettiği yerlerin "yıkınması" anlamına gelir. Şâfiî ulemâdan Beyhâkî'nin (458/1066) naklettiğine göre Muaz b. Cebel, "Burun kanaması, kusmak, cinsel organa dokunmak ve ateşte pişmiş şeyleri yemekten dolayı abdest almak şart değildir" görüşündedir. Kendisine "Ama bazıları Hz. Peygamber'in 'ateşte pişmiş şeyleri yedikten sonra abdest alın' dediğini söylüyorlar" denilince de şu cevabı vermiştir: "Bazıları işitiyor ama anlamıyor. Biz eli ve ağız yıkamaya 'vudû'/abdest derdik. (Bunlardan dolayı) abdest almak şart değildir. Allah Rasûlü müminlere, ateşte pişen şeyleri yedikten sonra el ve ağızlarını yıkamalarını emretmiştir. Abdest şart değildir". Beyhâkî'nin verdiği bir başka bilgiye göre İbn Mesud da, yemekten sonra ellerini

⁸⁰ Bkz. Zeylai, *Nasbu'r-Râye*, I, 90; İbn Hacer, *ed-Dirâye*, I, 33.

⁸¹ Nitekim Enes b. Mâlik "Hz. Peygamber her namaz için abdest alırdı" demektedir. Kendisine "Peki siz nasıl yapıyorsunuz?" diye sorulunca "bozulmadığı sürece bir abdestin yeterli olacağını" ifade etmiştir. Bkz. *Buhârî*, *Vudû*, 54.

yıkar, daha sonra ellerinin ıslaklığı ile yüzünü mesh edip “ هذا وضوء ” (Abdestli kişinin abdesti bu şekildedir) derdi. Diğer taraftan Arapların, vücudun bazı azalarının yıkanması işlemine “vudû” dedikleri de bilinen bir husustur. Yoksa burada “namaz abdesti” gibi bir abdest söz konusu değildir. Dolayısıyla Hanefilerin delil olarak kullandığı bu hadisteki “vudû” ifadesinin de bu mânâda anlaşılması gerekir.⁸² Mâlikî hadis âlimi Zürcânî'nin (1122/1710) de, bu gibi haberlerde geçen “abdest” ifadesini “yıkamak” şeklinde yorumladığı görülür.⁸³

Hanefilere göre ise bu haberlerdeki vudû ifadesinin “yıkamak” mânâsına gelmesi sadece bir ihtimâldir. İhtimâle bağlı bir değerlendirme ise “delil” olamaz.⁸⁴ Ancak vudû kelimesiyle ilgili olarak “yıkamak” mânâsı muhtemel görülürse, “abdest almak” mânâsı da sadece “ihtimâl dâhilinde” olacaktır. Yani Hanefilerin muhâlifler için yaptığı tenkid kendileri için de geçerlidir.

Kusmanın abdeste herhangi bir etkisi olmadığı savunan Zâhiri âlim İbn Hazm'a göre ise, bu haberler sahih olsa (ve mânâ itibariyle “abdest almaya” delâlet etse bile) bu görüş sahiplerinin lehine değil aleyhine delil olur. Zira bu gibi haberlerde kusmanın az mı çok mu olduğuna, ağzı doldurup doldurmadığına işâret edilmemiştir. Zikredilen hadislerde yer alan kuma durumu, mutlakdır. Dolayısıyla kusmanın abdesti bozmasını “ağz dolusu olma” şartına bağlamanın hiçbir dayanağı yoktur.⁸⁵

3. Bazı Sahâbî ve Tâbî ve Daha Sonraki Ulemâdan Nakledilen Görüşler

Kusmanın abdesti bozduğunu söyleyenler bu görüşün aynı zamanda İbn Abbâs ve İbn Ömer gibi sahâbîlerle Alkame (62/682), Saîd b. el-Müseyyeb (94/712), Atâ (114/732), Katâde (118/736), Süfyân es-Sevrî (161/778), İshâk b. Râhûye (238/853) gibi ulemâ tarafından da benimsendiğini ifade etmektedir.⁸⁶ Hanefiyye'nin, görüşlerine büyük önem verdiği İbrahim en-Nehâ'ye (96/714) göre de kuma, eğer ağzı dolduracak kadar çoksa abdest gerektirir.⁸⁷

Fıkıh ulemâsının naklettiği bu görüşler dışında bazı hadis kitaplarında da benzer kanaatlere rastlamak mümkündür. Meselâ Mücâhid (104/722), Tâvûs (106/726), Hasan el-Basrî (110/728) gibi

⁸² Bu yöndeki açıklama ve haberler için bkz. Beyhakî, *Sünen*, I, 141, 143.

⁸³ Bkz. Zürcânî, Muhammed b. Abdîbâkî, *Şerhu'z-Zürcânî*, Beyrut 1411, I, 122.

⁸⁴ Bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 25.

⁸⁵ Bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 257-258.

⁸⁶ Meselâ bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 119.

⁸⁷ Bkz. İmâm Muhammed, *el-Huce*, I, 69. Bu konuda ayrıca bkz. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I, 137; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 156.

tâbiî ulemâsına göre, az miktarda kusmaktan (kales) dolayı abdest gerekmez.⁸⁸

Zâhirî âlim İbn Hazm da sahâbeden Hz. Ali (40/661) ve İbn Ömer (73/693) ile tâbiînden el-Hakem b. Uteybe (113/731)⁸⁹ gibi isimlerin, kusmanın abdesti bozacağı kanaatinde olduklarını söyler. Fakat ona göre, bu isimlerden hiç birisi abdesti bozacak kusmayı “ağız dolusu” şeklinde tahsîs etmemiştir. İbn Hazm’a göre, kaldı ki bütün bunlar kabul edilse bile, böyle konularda Hz. Peygamber’den başkasının sözü delil olmaz.⁹⁰

Şâfiyye’den hadis âlimi Nevevî’nin (676/1277) belirttiğine göre ise yukarıda zikri geçen isimlere ilaveten İbn Sîrîn (110/729), İbn Ebî Leyla (148/765) ve Evzaî (157/774) de bu kanaattedir. Nevevî, bir başka Şâfiî âlim Hattâbî’nin (388/998) “fakihlerin ekserisi bu görüştedir” dediğini de nakleder.⁹¹

C. “Niteliği Ne Olursa Olsun Kusma Abdesti Bozmaz” Görüşü ve Delilleri

Şâfiilerle Mâlikîlere göre, niteliği ne olursa olsun kusma abdesti bozmaz. Nitekim İmâm Mâlik (179/795) “Bize göre abdest sadece mutat yollardan çıkan bir şey veya uykudan dolayı gerekir” demektedir.⁹² İmâm Mâlik, kusan bir insanın mazmaza yapıp ağzını yıkamasını yeterli bulmaktadır.⁹³ Zira ona göre kusma neticesinde ağza gelen şey, eğer henüz midede değişime uğramadıysa necis değildir. Necis sayılması için mide özsuyu etkisiyle yapısının değişmesi gerekir.⁹⁴

İmâm Şâfiî (204/820) de “kusma, burun kanaması, kan aldırma veya mutat yollar dışında vücuttan herhangi bir şeyin çıkmasından dolayı abdest almaya gerek olmadığını” ifade etmektedir. İmâm Şâfiî’ye göre kusan bir insanın ağzını ve eğer varsa üzerine bulaşan şeyleri yıkaması yeterlidir. Ona göre abdest,

⁸⁸ Bkz. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I, 136.

⁸⁹ el-Hakem b. Uteybe, Küfeli tâbiûn ulemâsındandır. Zeyd b. Erkam, Ebû Cuhayfe, Abdullah b. Ebi Evfâ gibi sahâbilerle görüşmüştür. Hammâd b. Ebi Süleyman ile birlikte, İbrahim en-Nehai ve Şabi’den sonra Küfe’nin en önemli ilim adamı kabul edilir. İbrahim en-Nehai’nin en sağlam öğrencilerindendir. Sika bir râvidir. Kütüb-i Sitte’yi oluşturan eserler içinde hadisleri vardır. el-Hakem b. Uteybe hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Tehzib*, II, 372-373.

⁹⁰ Bkz. *el-Muhallâ*, I, 259.

⁹¹ Bkz. Nevevî, *el-Mecmû’*, II, 65.

⁹² Bkz. *Muvatta’*, Tahâret, 11.

⁹³ Bkz. *Muvatta’*, Tahâret, 17, 18. Ayrıca bkz. Zürkânî, *Şerhu’z-Zürkânî*, I, 86.

⁹⁴ Bkz. İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *et-Temhid*, Mağrib 1387, XXII, 239.

vücuttan çıkan bu gibi şeylerin necis olmasına bina edilmiş değildir. Nitekim insan yellendiği zaman bunun çıktığı yer necis olmaz ve dolayısıyla sırf bu sebepten yıkanması gerekmez. Ama bu durumdan dolayı abdest almak lazımdır. Aynı şekilde meni de necis değildir fakat kendisinden dolayı gusül gerekir. Dolayısıyla gusül ve abdest, (kiyâsa ve kurallara bağlı olmayan) teabbüdi işlemlerdir.⁹⁵ Diğer taraftan İmâm Şâfiî, Hanefilerin “kusmanın abdesti bozması için ağız dolusu olması gerekir, daha azı bozmaz” şeklindeki görüşüne de karşı çıkar ve “azı abdesti bozmayan şeyin çoğu da bozmamalıdır” der.⁹⁶

Hadis âlimi Buhârî'nin (256/870) *el-Câmiu's-Sâhîh*'inde açtığı “Mutat İki Yoldan Bir Şey Çıkması Hali Dışında Abdest Almayı Gerekli Görmeyenler” başlığı⁹⁷, ona göre de kusmanın abdesti bozmayacağına delâlet edebilir.

Zâhirî âlim İbn Hazm (456/1064) da kusmanın abdesti bozmasına karşı çıkar ve aksi görüşte olanların yaklaşımına itiraz eder. Ona göre kusmanın abdesti bozduğunu söyleyenler, dışkıya/büyük abdeste kiyâs ederek “vücuttan çıkan necis şeyler abdesti bozar” şeklinde genel bir kural tespit etmişlerdir. Hâlbuki yellenme ile ortaya çıkan şey, necis olmamasına rağmen abdesti bozmaktadır. Diğer taraftan yine aynı kurala binâen “mideden ağza geri gelen şey, necistir” denmiş ve kusmanın abdesti bozduğu ifade edilmiştir. Ancak bu kurala göre yine mideden gelen geçirme gibi şeylerin de abdesti bozması gerekir. Hâlbuki onlar, bunları aynı kiyâsa tabi tutmamış ve dolayısıyla abdesti bozmadığını söylemişlerdir. Diğer taraftan kusmanın abdesti bozduğu kabul edilse bile bunun “ağız dolduran” miktara tahsis edilmesinin hiçbir dayanağı yoktur. Dolayısıyla İbn Hazm'a göre “ağız dolusu kusmanın abdesti bozduğunu” söyleyenler, çeşitli açılardan kendi içlerinde çelişkiye düşmekte, kiyâslarına muhâlefet etmektedirler.⁹⁸

Hanefilere göre ise İmâm Şâfiî'den nakledilen “kuma abdesti bozmaz” görüşü “az miktarda kumaya” ve İmâm Züfer'den nakledilen “kuma abdesti bozar” görüşü de “çok miktarda kumaya” hamledilirse, konu hakkında ileri sürülen kanaatler arasında çelişki kalmayacaktır.⁹⁹

⁹⁵ Bkz. *el-Ümm*, Beyrut 1393, I, 18. Bu konuda ayrıca bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 65,

⁹⁶ İmâm Şâfiî'nin bu görüşü için bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 68.

⁹⁷ Bkz. *Vudû'*, 34 (Bâbu men lem yera el-vudûe illâ min mahreceyn).

⁹⁸ Bkz. *el-Muhallâ*, I, 259; IV, 154-155.

⁹⁹ Bu yorum için bkz. Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 15; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 24; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 78.

Kusmanın abdesti bozmadığını düşünenlerin temel delili, abdest âyetleridir. İmam Şâfiî'ye göre Allah Taâlâ bu âyetlerde vücuttan çıktığında abdesti bozan şeyleri "tuvaletle gitmek" şeklinde ifade etmiştir.¹⁰⁰ Dolayısıyla mutat iki yoldan çıkan şeyler abdesti bozar. İdrâr ve dışkı yanında meselâ mezi, meni, istihâze-hayız ve nifâs kanları da bu iki mutat yoldan çıktığı için abdesti bozar. Öyleyse bu yollarla doğrudan ilgisi olmayan tükürük, sümük, nefes, geğirme gibi şeylerin abdesti bozmaması gerekir. Nitekim öyle olduğunda da insanların ittifâkı vardır. Dolayısıyla yine bu iki mutat yolla alakası olmayan kusma, kanama, burun kanaması ve kan aldırma gibi keyfiyetlerin de abdesti bozmaması gerekir. Vücudunda herhangi bir yeri kanayan kişi, eğer elbisesine kan bulaşmışsa sadece bu kısımları yıkar. Yeniden abdest almasına gerek yoktur.¹⁰¹

Abdest âyetindeki bu ifadeyi benzer şekilde yorumlayan isimlerden biri de Buhârî'dir. Buhârî bâb başlığı yaptığı "Mutat Yollardan Yani Ön Ve Arkadan Bir Şey Çıkması Durumu Dışında Abdest Almaya Gerek Görmeyenler" ifadesinden hemen sonra "لقوله تعالى" (şu âyet gereği) diyerek abdest âyetinin "tuvaletten gelme" ile ilgili bu kısmını zikreder.¹⁰² Bu yaklaşımından hareketle Buhârî'nin de, vücuttan çıkması durumunda abdesti bozacak şeyleri âyetin muhtevâsıyla sınırlı gördüğü sonucuna ulaşılabilir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere aynı âyetler, kanın abdesti bozduğunu savunan Hanefiler ve Hanbelîler tarafından da delil olarak kullanılmaktadır. Bu da, mezkur âyetlerin delâletinin tartışılabilir olduğunu göstermektedir.

Kusmanın abdesti bozmadığını savunanlar ile ilgili en önemli husus, görebildiğimiz kadarıyla, herhangi bir hadis deliline başvurmamış olmalarıdır. Bu konuda fikir beyân eden Şâfiî ilim adamları, genellikle Hanefî ve Hanbelîler tarafından kullanılan hadisleri tenkid etmekle yetinmiştir. Bununla birlikte bazı Hanefî müellifler, Şâfiîlerin çeşitli hadisleri delil olarak kullandığını ifade etmektedir. Meselâ Merğînânî (593/1197), İmâm Şâfiî'nin görüşünü aktarırken "روي أنه يتوضو مفل قاء السلام عليها" (Rivâyet olduğuna göre Hz. Peygamber kusmuş fakat abdest almamıştır) hadisinden bahseder. Bir başka Hanefî âlim Zeylaî (762/1360) de bu hadisi "روي عن النبي" ifadesiyle nakleder.¹⁰³ Ancak Zeylaî, rivâyetin hemen arkasından hadis için "oldukça garîbdir"

¹⁰⁰ Bkz. el-Mâide 5/6.

¹⁰¹ Bkz. İmâm Şâfiî, *el-Ümm*, I, 17-18; İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 111-112.

¹⁰² Bkz. Vudû', 34.

¹⁰³ Bkz. Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 14; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 80.

değerlendirmesinde bulunur. Şâfiî hadis âlimi İbn Hacer de, kaynaklarda böyle bir hadise rastlamadığını ifade etmektedir.¹⁰⁴

Hanefiler tarafından atıfta bulunulan bir başka hadise göre de, Hz. Peygamber kusmuş ve ağzını yıkamıştır. Kendisine “namaz için abdest aldığın gibi abdest almıyor musun?” diye sorulunca “kusmadan dolayı alınacak abdest böyledir” buyurmuştur.¹⁰⁵ Ancak bizim herhangi bir kaynakta böyle bir hadise rastlayamadığımızı ifade etmemiz gerekir.

Hanefiler tarafından Şâfiîlerin delili olarak ileri sürülen hadislerden birine göre ise Hz. Peygamber’in azâdlı kölesi Sevbân şöyle demektedir: “Hz. Peygamber kusmuştu. Benden su istedi ve abdest aldı. Ben ‘Yâ Rasûlallâh! Kusmadan dolayı abdest almak farz mıdır?’ diye sordum. Şöyle buyurdular: ‘Eğer farz olsaydı bu hususu Kur’ân’da görürdün’.”¹⁰⁶ Görebildiğimiz kadarıyla bu hadis Dârekutnî tarafından ve “el-Kâsım b. İsmail ← el-Kâsım b. Hâşim ← Utbe b. es-Seken ← Evzaî ← Ubâde b. Nüseyy ve Hübeyre b. Abdirrahman ← Ebû Esmâ er-Rahabî ← Sevbân ← Hz. Peygamber” senediyle nakledilmiştir. Dârekutnî, metnin hemen peşinden “Bu hadisi Evzaî’den, Utbe b. es-Seken’den başkası nakletmemiştir. Bu râvî ise münkeru’l-hadîstir” demektedir.¹⁰⁷

Şâfiî ilim adamları muhtemelen, sıhhat durumları hakkında böyle tenkidler bulunduğu için bu hadisleri kullanmamış olmalıdır. Nitekim Şâfiî hadis âlimi Nevevî (676/1277) bu durumu açıkca ifade eder:

لَيْسَ فِي نَقْضِ الْوُضُوءِ وَعَدَمِ نَقْضِهِ بِالْذَّمِّ ، وَالْقِيَاءِ ، وَالضَّحْكَ فِي الصَّلَاةِ ، حَدِيثٌ
”صَحِيحٌ“

(Kan, kusma ve namazda gülme ile abdestin bozulduğuna veya bozulmadığına dair sahih bir hadis yoktur).¹⁰⁸ Ancak onlar tarafından ister kullanılsın isterse kullanılsın Hanefiler, bu hadislere cevap vermiş ve tevil etmiştir. Hanefilere göre Hz. Peygamber ağzını doldurmayacak kadar az kusmuş olabilir. Böyle farklı mânâlara ihtimâli olan metin ise huccet olarak kullanılmamalıdır.¹⁰⁹

Kusmanın abdeste herhangi bir etkisinin olmadığını söyleyenler, bazı sahâbîlerle tâbî ilim adamlarına atıfta

¹⁰⁴ Bkz. *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye* , I, 30.

¹⁰⁵ Bkz. Kâsânî, *Bedâ'us-Sanâ'î*, I, 24.

¹⁰⁶ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 87-88.

¹⁰⁷ Bkz. *Sünen*, II, 168; VI, 49. Beyhakî'ye göre ise Utbe b. es-Seken hadis uyduran bir râvidir (bkz. *Sünen*, VII, 243). Utbe b. es-Seken hakkında ayrıca bkz. Zehebî, *Mizân*, III, 28.

¹⁰⁸ Nevevî'nin bu değerlendirmesi için bkz. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 87.

¹⁰⁹ Bu konuda meselâ bkz. Kâsânî, *Bedâ'us-Sanâ'î*, I, 24.

bulunmaktadır. Meselâ İbn Hazm'ın naklettiğine göre Ebû Hureyre parmağını boğazına sokarak kusmuş, sonra da abdest almadan namaz kılmıştır. Yine Hasan el-Basrî ve Mücâhid, kusmanın abdeste zararı olmadığı kanaatindedir.¹¹⁰

Mekhûl'e göre sadece ön ve arkadan çıkan şeyler abdesti bozar. Vücudun diğer yerleri hakkında vârid olmuş bir nass yoktur. Bu konuda kıyas da mümkün değildir.¹¹¹

İmâm Mâlik'in naklettiğine göre Rabîa b. Abdirrahman, mescidde bulunduğu esnada defalarca kusmuş fakat gidip abdest almamış ve namazını kılmıştır.¹¹²

Şâfiî hadis âlimi Nevevî'nin belirttiğine göre de İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebû Hureyre, İbn Ebi Evfâ, Hz. Âişe gibi sahâbîlerle İbnü'l-Müseyyeb, Sâlim b. Abdillâh b. Ömer, el-Kâsım b. Muhammed, Tâvûs, Atâ, Mekhûl, Rabîa, Mâlik, Ebû Sevr, Dâvud ez-Zâhirî gibi ilim adamları da bu kanaattedir.¹¹³

Şâfiî ve Mâlikîler gibi, niteliği ne olursa olsun kusmanın abdeste hiçbir etkisinin olmadığını savunan Zâhirî âlim İbn Hazm, abdesti bozan âmiller olarak Ebû Hanîfe'nin vücuttan çıkan şeyi (el-hâric), İmâm Şâfiî'nin ise bu şeyin çıktığı yeri (el-mahrec) dikkate aldığını, ancak her iki görüşün de yanlış olduğunu, zira delile dayanmadıklarını ifade eder. Ona göre vücuttan çıkan bazı şeyler guslû gerektirir. Hayız kanı ve meni bunlardandır. Bazıları ise sadece abdest gerektirir. İdrar, dışkı, yellenme ve mezi de bu gruba örnek verilebilir. Bazısı ise ne guslû ne de abdesti gerektirir. Meselâ (hayız döneminin sonunda gelen kireç gibi) renksiz akıntı (القصة البيضاء) buna örnek verilebilir. Dolayısıyla her iki grubun yaptığı bu kıyâslar, herhangi bir delile dayanmayıp sadece zan ve hevâdan kaynaklanmaktadır. İbn Hazm'a göre bu konuda herhangi bir kıyâsa gitmeyip çıkan şeyi, çıktığı yeri veya necis olup olmamasını dikkate almayan Mâlikîler doğru hüküm vermişlerdir. Ona göre böyle konularda ancak Hz. Peygamber'den gelen bilgiler delil olabilir.¹¹⁴

III. Sonuç

Abdest gibi doğrudan ibâdete yönelik (teabbudî) meselelerde kural koyma yetkisi doğrudan Allah'a ve Hz. Peygamber'e aittir. Şüphesiz bu konuda Allah ve Rasûlü'nden beklenen, abdesti bozmayan değil bozan hususlara işaret etmeleridir. Bu çerçevede

¹¹⁰ Bkz. *el-Muhallâ*, I, 260.

¹¹¹ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 119.

¹¹² Bkz. *Muvatta'*, Tahâret, 17.

¹¹³ Bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 65.

¹¹⁴ Bkz. *el-Muhallâ*, I, 260-261.

onların temâs etmediği şeylerin abdesti bozmadığına hükmedilir. Özellikle günlük hayatta sık karşılaşılan meseleler hakkında, en azından Hz. Peygamber'den, bir uyarının gelmesi beklenir. Bu bağlamda; büyük ve küçük abdest, yellenme, meni, mezi, vedi gibi vücuttan çıkmak sûretiyle abdesti bozan şeylere çeşitli âyet ve sahîh hadislerde temâs edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında kusmanın abdesti bozduğuna dair bir âyet olmadığı görülür. Kusmanın abdesti bozduğunu veya bozmadığını savunanlar aynı âyetlere dayanmışlardır. Ancak bu âyetler lafız itibâriyle kusmaya temas etmemektedir. Kusmanın abdesti bozduğunu savunanlar tarafından delil olarak kullanılan hadisler ise, hem sıhhat hem de delâlet açısından tenkid edilebilir durumdadır.

Şüphesiz bu hususta, ihtiyattan da bahsedilebilir. Bu durumda, kusan bir insanın abdest alması çok güzel ve yerinde bir davranış olacaktır. Hatta meseleyi takvâ ile irtibatlandırmak da mümkündür. Ancak burada söz konusu edilen şey, abdesti varken kusan birinin tekrar abdest almadan kılacağı namazın geçerli olup olmayacağıdır. Böyle bir duruma maruz kaldığında kişinin nasıl davranacağına yine kendisi karar verecektir. Mezhep mensûbiyetinin bu kişinin hayatında oynadığı rol ve bağlılık derecesi, muhtemelen onun davranışını etkileyen en önemli âmil olacaktır. Bu bağlamda, mezhep görüşü vazgeçilmez bir değer olarak kabul edilip ona göre davranılabilir. Ancak özellikle Hanefiler için, şartların zorlaması durumunda meseleye "ihtilâflar rahmettir" şeklinde yaklaşılması da mümkündür. Ancak içinde bulunduğu şartların kişiyi gerçekten zorlayıp zorlamadığı da yine onun iç dünyasında vereceği karara bağlıdır. Bu durumda bile önemli olan, kişinin kendi içinde belli bir prensip kararına varması ve imkânı ölçüsünde bunu tatbik etmesidir. Böyle bir duruma maruz kalan kişinin o an için kolayına/işine geleni yapması, kanaatimizce, "mezhebî" değil "dinî" değerlere bakışı ve bunlara verdiği önem ile alakalıdır.

Kaynakça

- Abdülkadir Şener, "Abdest", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansikhopedisi (DİA)*, I, 68-70.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-Sanânî, el-Musannef, tkh. Habîburrahmân el-Azamî, Beyrut 1403
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa, *'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sâhîhi'l-Buhârî* (Beyrut: trs.).
- Dârekutnî, Ali b. Ömer, Sünen, thk. Abdullah Hâşim (Beyrut: 1966).
- Hamdi Döndüren, *Delîlleriyle İslâm İlmihâli* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991).

- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib* (Haydarâbâd: 1325).
- ed-Dirâye fi Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye (thk. Abdullah Hâşim el-Yemânî), Beyrut trs
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni* (Beyrut: 1405).
- İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: trs.).
- Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'* (Beyrut: 1982).
- Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne* (Beyrut: 2004).
- Merğînânî, Ali b. Ebî Bekir, *el-Hidâye Şerhu'l-Bidâye* (Beyrut: trs.).
- Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr* (Mısır: 1356).
- Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl, el-Mebsût, Beyrut 1406
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medîne*, thk. Mehdî Hasan el-Kilânî, (Beyrut; 1983).
- Tabarânî, Süleymân b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-Kebîr, thk. Hamdî b. Abdilmecîd, Musul 1983
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl* (Beyrut: 1995).
- Zeylaî, Abdullah b. Yûsuf, *Nasbu'r-Râye fi Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye* (Riyâd: 1973).